

„Medicinisches Pest-Consilium“ a další lékařská pojednání publikovaná s podporou úředních autorit v habsburské monarchii v druhé polovině 17. století

PAVLA JIRKOVÁ

„Medicinisches Pest-Consilium“ and other medical treatises published with the support of official authorities in Habsburg Monarchy in the 2nd half of the 17th century. The submitted study deals with the issue of medical tests relating to the prevention and treatment of plague. They were published in press or hand-written form in the second half of the 17th century in the Habsburg monarchy countries. An essential criterion for including these texts in the analysis has been their relation to the official authorities of that time. The objective of the study is to introduce three selected medical treatises coming from the territories of Bohemia and Silesia and to ascribe them broader geographical and chronological contexts. The common aspect of these treatises is their relation to the plague epidemic which struck the central European area at the turn of the 70s and 80s of the 17th century.

Keywords: plague • epidemics • medicine • Early Modern Period • the Habsburg Monarchy • the Czech lands

Úvod

Předložená studie se zabývá problematikou medicínských textů týkajících se prevence moru a jeho léčení, které byly (převážně tiskem) publikovány v druhé polovině 17. století.¹ Podstatným hlediskem pro výběr takových spisů k zařazení do analýzy, bylo jejich sepětí s úředními autoritami své doby. Typicky se jednalo o situace, kdy byly tyto dokumenty sestaveny a zveřejněny na vyžádání představitelů států. V druhém případě zastávali autoři těchto prací oficiální funkce ve státní správě.

¹ Vznik příspěvku byl finančně podpořen díky Grantové agentuře České republiky v rámci řešení projektu „Restriktivní opatření proti moru a prevence demografických a ekonomických krizí v rané novověkých českých zemích“. Grantový projekt je řešen na Národohospodářském ústavu AV ČR, v.v.i. (společné pracoviště CER-GE-EI) a je zapsán pod registračním číslem GACR 13-35304S.

Cílem studie je upozornit na vybrané texty pocházející ze dvou zemí rakouského soustátí (Čechy a Slezsko) v různých jazykových verzích a pokusit se o jejich komparaci. S tím souvisí i otázka recepce, přejímání konkrétních zvyklostí a rozsah znalostí o léčení moru i výskytu epidemií v minulosti v dílech těchto autorů. Pojítkem mezi studovanými texty je spojitost s morovou epidemií, která napadla středoevropský prostor na přelomu 70. a 80. let 17. století. Domácímu publiku je existence většiny zkoumaných pramenů známa ze studií a prací publikovaných různými autory. Často se však jedná o pouhé zmínky či stručná představení, případně není bádání dostatečně zakotveno v širším geografickém a chronologickém horizontu. Důvodem může být ovšem i poněkud odlišné vymezení bádání nad raně novověkými texty medicínského obsahu (např. spojených více s akademickým „svobodným“ prostředím jako takovým, nemajících zvláštní vztah k vládnoucím či úředním autoritám).

Předmětem studia jsou tedy dva texty (německého a českého znění) dochované v rukopisné podobě mezi spisy pocházejícími z českého místodržitelství ve fondu Stará manipulace v Národním archivu. Česky psaný dokument byl však vyhotoven zcela podle německojazyčné předlohy slezské provenience, jak plyne ze závěrů současného výzkumu, které do jisté míry vyvrací předchozí badatelská zjištění. Třetím a posledním ze studovaných pramenů je soubor medicínských doporučení, sestavený ve slezské Vratislavi v roce 1680.

Zbývá připomenout, že do analýzy byly zahrnuty úřední dokumenty, které – ač se vyjadřují také k léčebným postupům a medicínským preventivním opatřením – nastavují především pravidla pro způsob uspořádání „veřejného“ („politického“) života v obci či státě během epidemiologické krize (viz níže).

Specifika bádání, metodické pozadí a dosavadní odborná literatura

O textech lékařského charakteru, které byly vybrány pro analýzu, zde pouze několik stručných slov. Studován byl zaprvé soubor třiceti čtyř doporučení sestavených zemskými lékaři a chirurgy Království českého pravděpodobně během podzimu roku 1679, či na počátku roku 1680.² Německy psaný pramen prokazatelně české provenience je následně vystřídán českojazyčným dokumentem s názvem „Krátká však dostatečná správa“.³ Tento spis se (stejně jako předešle zmíněný rukopis) dochoval v Národním archivu ve fondu Stará manipulace. Dosavadní přesvědčení badatelů ohledně jeho původu je do značné míry odlišné

² Národní archiv (dále jako NA), Stará manipulace (dále jako SM), sign. E 2/5, fol. 1–8.

³ Tamtéž, sign. E 2/4, fol. 75r–88v.

od závěrů bádání v této studii. Odborné pojednání vratislavských lékařů publikované tiskem pod názvem „Medicinisches Pest-Consilio“ v roce 1680 je jedním z vrcholných výsledků snah úředních a zároveň lékařských autorit o postižení medicínských přístupů a navržení vhodných léčiv v případě obrany před morem nebo jeho léčbou v raném novověku v prostoru střední Evropy.⁴

Jak je patrné z předchozích vět, vybrané prameny představují výsledky snah úředních a lékařských autorit v Čechách a ve Slezsku, které byly podnikány s cílem vyhotovit oficiální doporučení k obraně před morem. Všechny dokumenty se zároveň určitým způsobem vztahují k epidemiologické situaci, která nastala na konci 70. let a na začátku 80. let 17. století. Hlavní vlna morové epidemie se rozšířila z Turecka přes Maďarsko až do Rakouska. Zde především Vídeň zakusila její důsledky, a to v roce 1679, tedy pouhé čtyři roky před obléháním tohoto města ze strany Turků (1683). Již během roku 1679 se nákaza dostala i na území Moravy, kterou tak hlavní nápor moru zastihl o rok dříve než Čechy. K roku 1680 se pak váže rozšíření této epidemie na území Čech a dále do Slezska, nicméně ojedinělé případy úmrtí se v Čechách vyskytovaly již na konci roku 1679.⁵

Jak již bylo zmíněno v úvodu, rozhodujícím činitelem pro zařazení do studie bylo sepětí medicínských spisů a tisků se správními úřady či dokonce vládnoucími autoritami. Jsem si zároveň vědoma, že hranice mezi medicínskými raně novověkými texty nelze z hlediska jejich povahy, okolností vzniku, autorství a očekávaného okruhu adresátů a čtenářů zcela jasně vymezit. Řečené platí zejména v případě, když si uvědomíme, že s postupem času nalézáme více a více případů spolupráce kolegů lékařů (či konkrétních osobností z medicínského prostředí) se státními institucemi či správními úřady. Společně tak byla připravována pravidla, která byla poté vydávána autoritou státních a správních institucí. Ukazuje se, že k tendencím přizvat medicínsky odborně vzdělané osoby k řešení konkrétní epidemiologické situace v zemi docházelo ze strany vládních a správních představitelů postupně, a to až v pozdějších etapách raného novověku.⁶

⁴ Tamtéž, Česká dvorská kancelář (dále jako ČDK), inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751.

⁵ Eliška ČÁŇOVÁ. Mor v Čechách v roce 1680. *Sborník archivních prací*, 31, 1981, č. 2, s. 265–339; František MAREŠ. Veliký mor v letech 1679–1680. *Sborník historický*, 1, 1883, s. 397–419.

⁶ V této souvislosti zmiňme názor, ke kterému dospěl Samuel K. Cohn na základě výzkumu morové problematiky v Itálii. Do 70. let 16. století klade pro případ Itálie počátek změny paradigmatu týkající se zaměření a obsahu protimorových traktátů. Opouštěna je tradice trvající od dob středověku, kdy byl v centru pozornosti medicínských spisů především člověk jako individuum. Namísto toho je nově ve spisech zdůrazňována role „politických“ opatření vedoucích k ochraně společnosti. Samuel

Součástí výzkumu, jehož výsledky jsou zde předloženy, naopak nebyly dokumenty publikované z iniciativy úřadů různých úrovní v rámci raně novověkého rakouského soustátí, které se konkrétních medicínských postupů a popisu medikamentů v porovnání se specifitěji zaměřenými texty dotýkají pouze okrajově. Pro bližší seznámení s takovými dokumenty doporučuji případným zájemcům článek „Ustanovený řád: koncept morového řádu pro Čechy v kontextu normativních textů střední Evropy z přelomu 70. a 80. let 17. století“, publikovaný v časopisu *Folia Historica Bohemica*.⁷

Cílem studie není komparace jednotlivých léčebných postupů či dokonce konkrétních „receptů“ uvádějících složení a průběh přípravy medikamentů, které byly navrženy ve studovaných lékařských pojednáních. Domnívám se, že takový rozbor vyžaduje zvláštní pozornost a nelze jej absolvovat bez stanovení základních poznatků ohledně původu dotýčných pramenů a okolností spjatých s jejich vznikem. Zvláště otázka recepce (přejímání) stanovisek různých lékařských autorit v širším geografickém i chronologickém měřítku pak může být velmi obohacujícím a leckdy překvapivým aspektem systematicky pojatého studia takových textů.

Badatelský zájem o medicínská pojednání vznikající za podpory správních úřadů či dokonce na jejich vyžádání nebyl dosud v rámci české historiografie dostatečně projeven. Nicméně ty studie a práce, které se zmíněné problematice více či méně věnovaly, zmiňuji v následujících odstavcích.⁸ Je zde třeba jmenovat nedávno publikovanou práci Karla Černého *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*.⁹ Autor se zde zaměřuje na pojednání, které lze označit za akademickou literaturu převážně latinského znění. Úřední (normativní) podstata textů a sepětí se správními autoritami nebyla pro Černého rozhodujícím činitelem pro výběr dokumentů jím analyzovaných. Nicméně i v jeho práci se vyskytuje kapitola věnující se mimo jiné „politickým“ opatřením zaváděným

K. COHN, Jr. *Cultures of Plague. Medical Thinking at the End of the Renaissance*. Oxford, Oxford University Press, 2011, s. 13–14, 43, 71–72. ISBN 978-0-19-960509-5.

⁷ Pavla JIRKOVÁ. Ustanovený řád: Koncept morového řádu pro Čechy v kontextu normativních textů střední Evropy z přelomu 70. a 80. let 17. století. *Folia Historica Bohemica*, 31, 2016, č. 1, s. 25–51.

⁸ Karel ČERNÝ. *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*. Praha, Karolinum, 2014, 504 s. ISBN 978-80-246-2297-2; Marie RYANTOVÁ. Ochrana před morem v českých zemích, Bavorsku, Sasku a Prusku ve světle pramenů a úředních nařízení z let 1625–1720. *Documenta Pragensia*, 20, 2002, s. 313–327; Lenka MATUŠÍKOVÁ. Mor v Čechách roku 1680. *Documenta Pragensia*, 16, 1998, s. 235–240; Lenka MATUŠÍKOVÁ. „Kratka však dostatečna sprawa neb naučení...“. *Opera historica*, 4, 1995, s. 145–152; F. MAREŠ, Veliký mor, c. d., s. 400–401, 403, 405, 407.

⁹ Srov. K. ČERNÝ. *Mor*, c. d.

ve snaze vyhnout se moru či omezit následky jeho působení.¹⁰ Při tomto výkladu Černý vychází především z prací lékařsky vzdělaných autorů pohybujících se v akademickém prostředí, kteří ve svých traktátech podávají „politicky“ orientovaná doporučení mající upravovat poměry ve sdíleném veřejném prostoru. Nejedná se tedy o analýzu oficiálních nařízení iniciovaných ze strany státních úřadů. Černý dále kapitolu doplňuje o poznatky týkající se normativních opatření i praxe existující v Polsku, a to na základě publikace A. Karpińskiego *W walce z niewidzialnym wrogiem*.¹¹

O slezském infekčním řádu, který byl publikován tiskem v roce 1680 ve Vratislavi, se Černý zmiňuje z hlediska práce Alexandra A. I. Schamskeho. „Vratislavský řád“ se vedle dalších dokumentů stal pro Schamskeho předlohou k vypracování souboru doporučení, které navrhl pro uspořádání „veřejného“ („politického“) života v době ohrožení morem či jeho výskytu.¹² Černý ponechává tuto zmínku o dokumentu „Neue Infections-Ordnung“ slezské provenience bez odkazu na „Pest-Consilio“, tedy medicínská doporučení vratislavských lékařů v rozsahu 39 stran tisku (bez titulu), které bývalo připojeno k tomuto řádu. Na jiné zdroje, které byly studovány pro potřeby vypracování předložené studie, Černý ve své práci vzhledem ke specifickému zaměření svého studia neodkazuje.

Zmínka o „Pest-Consiliu“ je v stručnosti uvedena ve studii Marie Ryantové, která podala komentovaný přehled o patentech, které jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Sběrka patentů, a dále v Archivu Národního muzea ve Sběrce „E“.¹³ Odkaz na „Pest-Consilio“ zde uvádí v souvislosti s infekčním řádem pro Horní a Dolní Slezsko (1680), k němuž bylo připojeno.

Lenka Matusíková ve své studii o morové epidemii Čechách v roce 1680 podává stručný obsah souboru 34 doporučení, které na vyžádání císaře Leopolda I. sestavili zemští lékaři a chirurgové Království českého pravděpodobně na podzim 1679 (nejpozději na počátku roku 1680). Alternativní pohled na tento pramen, jak s ohledem na konkrétní ustanovení, tak i okolnosti jeho vzniku, je podán v příslušné části článku.

¹⁰ P. JIRKOVÁ. Ustanovený řád, c. d., s. 25–51.

¹¹ Andrzej KARPIŃSKI. *W walce z niewidzialnym wrogiem: epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne*. Warszawa, Neriton, 2000, 447 s. ISBN 83-86842-83-0.

¹² K. ČERNÝ. Mor, c. d., s. 67, 320–321. Alexander A. I. SCHAMSKY. *Theses medicae de truculentissima, furibunda, & insatiabili populosissimas urbes, & regiones in solitudines, & deserta transmutatante bellua peste seu pestilentia ...*. Pragae, 1710.

¹³ M. RYANTOVÁ. Ochrana, c. d., s. 313–327 (zvláště s. 326).

Ve stejné studii L. Matušíková zmiňuje dokument spjatý s přípravou návrhu morového řádu pro Čechy, který podle jejích slov vznikl v české místodržitelské kanceláři v období hrozby šíření moru v roce 1680. Tato „instrukce, či lépe písemný návod, jak horečnatá onemocnění rozpoznat a jak se jim úspěšně bránit“ je dochována opět v Národním archivu ve fondu Stará manipulace a byla do předložené studie rovněž začleněna.¹⁴ Rozbor tohoto dokumentu podala L. Matušíková zvláště v příspěvku „Kratka však dostatečná sprava neb naučení...“, jak zní rovněž název těchto medicínských doporučení.¹⁵ Níže uvádím argumenty hovořící ve prospěch odlišného pohledu, který je nabídnut s ohledem na otázku původu a původnosti tohoto spisu, spolu s pokusem o zařazení citovaného dokumentu do širších (nejen) geografických souvislostí.

Ustanovení zemských lékařů a chirurgů Království českého (cca 1679): doporučení pro Prahu ohledně veřejného života v případě ohrožení morem

Soubor ustanovení určených k prevenci či omezení šíření morové epidemie ve třech pražských městech, který je sestaven zemskými lékaři a chirurgy Království českého, je adresován českým místodržícím a nejvyšším zemským úředníkům.¹⁶ Blíže nedatovaný spis čítá jedenáct stran textu, který se skládá z 34 průběžně číslovaných bodů. Dokument je odborné veřejnosti znám díky studii L. Matušíkové, která se o něm zmiňuje v rámci přehledu dalších normativních textů sestavovaných pro odvrácení morové epidemie.¹⁷

Dokument má podobu úředního spisu, včetně oslovení, úvodních a závěrečných formulí apod. V úvodu zemští lékaři a chirurové Království českého uvádějí, že tímto spisem odpovídají na dekret Císařského Majestátu Leopolda I., vyzývajícího k sestavení nařízení, která by mohla „jedovatou nákazu“ co nejdříve odvrátit. Vzhledem k tomu, že od září 1679 pobýval císař Leopold I. se svým dvorem v Praze, kam utekl z morem zamořené Vídně, lze očekávat, že iniciativa k sestavení doporučení českými zemskými lékaři a chirurgy vzešla od císaře již během podzimních měsíců roku 1679. Do tohoto období (či maximálně do začátku roku 1680) lze přibližně stanovit datum vzniku souboru těchto dpo-

¹⁴ Tamtéž, s. 236.

¹⁵ L. MATUŠÍKOVÁ. „Kratka však...“, c. d., s. 145–152.

¹⁶ NA, SM, E 2/5, fol. 1–8.

¹⁷ L. MATUŠÍKOVÁ. Mor, c. d., s. 237–238.

ručení. S tím koresponduje i fakt, že v textu ustanovení lze nalézt zvolání, ve kterých jeho autoři žádají Boha o uchování Prahy před morním nakažením.¹⁸

Lenka Matušíková ve své studii o morové epidemii Čechách v roce 1680 píše: „Ze zásad stanovených infekčním řádem vycházelo i nařízení zemského lékaře a chirurga pro pražská města.“¹⁹ Podle mínění Jaroslava Prokeše byl návrh morového řádu pro Čechy pořízen nejdříve na počátku roku 1680.²⁰ Vzhledem ke srovnání pravděpodobné datace obou textů se tedy nedomnívám, že by pojednání zemských lékařů a chirurgů mělo blízkou vazbu na koncept morového řádu pro Čechy. S tímto tvrzením korespondují i závěry současného bádání, že bezprostřední předlohou pro návrh českého morového řádu se stal slezský infekční řád, který vyšel tiskem až v roce 1680.²¹

Bylo to zcela jistě sepětí akademicky vzdělaných lékařů a chirurgů s vládními autoritami, co předurčilo obsah předložených doporučení. Tento vztah vyplýval z jejich funkce coby zemských představitelů, majících na starosti medicínské a sanitní záležitosti. Text byl zároveň vypracován z pověření Leopolda I., který projevil zájem o sestavení konkrétních protimorových nařízení při ohrožení nálezou na přelomu 70. a 80. let 17. století.

Soubor ustanovení nepřináší přehled lékařských postupů, které mají závčas léčit první symptomy vznikající nemoci. Ani zde nenalezneme „recepty“ na přípravu léčiv, která jsou jinak poměrně častá v dílech akademicky studovaných lékařů raného novověku. Mnohem spíše je zde patrná snaha autorů jednotlivých doporučení o stanovení co nejučinnějšího způsobu fungování „veřejného“ („politického“) života v případě hrozícího propuknutí nemoci. Zemští lékaři a chirurgové Království českého berou ve svém nařízení v potaz jak správní/administrativní členění země (viz odesílání relací české komoře), tak strukturu obyvatelstva (židovská menšina v očích současníků spoluzodpovědná za šíření epidemie), tak specifika různých prostředí, ve kterých se obyvatelé scházejí (lázně, hospody, prádelny, vinice atd.).

Z hlediska fungování společnosti a správného vyhodnocování nastalé situace je velmi podstatný první bod sestaveného nařízení. Stanovuje, jakým způsobem má být (za často chaotických okolností) prováděn sběr informací o počtu zemřelých

¹⁸ NA, SM, E 2/5, fol. 2v, 5r.

¹⁹ L. MATUŠÍKOVÁ. Mor, c. d., s. 237.

²⁰ Jaroslav PROKEŠ. Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské: redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729. *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, 1, 1929, s. 41–224 (viz zvláště s. 56). P. JIRKOVÁ, Ustanovený řád, c. d., s. 33.

²¹ Viz odkaz na citovanou studii v předchozí poznámce.

osob.²² Farnostem všech tří pražských měst byla stanovena povinnost odesílat denně cedulky se seznamem zemřelých osob („die Zettel der Verstorbenen Personen“) na českou komoru.²³ Součástí relací měla být i zmínka, jak dlouho osoby „nemocné ležely“ a na jakou nemoc. Zároveň měly být zvoleny osoby, které budou mít na zřeteli správný průběh zaslání takových zpráv.

„Krátká však dostatečná správa“: překlad slezského spisu „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht“

Mezi nařízeními, která lze nalézt v rámci signatury studovaného fondu Stará manipulace, můžeme nalézt text psaný v českém jazyce, který přináší medicínské pokyny a rady, jak se uchránit před morem. Blíže nedatovaný rukopisný text nese název „Krátká však dostatečná správa neb naučení kterak by se jeden každý před nynějším, okolo pomezích slezských grasírujícím vojenským nakažením zachovati, i také jaké by prostředky, kdyby kdo tauž nemocí obtížen byl užívati a sobě zase pomoci mohl, zemi a obecnému dobrému na světlo vydaná.“²⁴ Pod tímto titulem jsou uvedeny následující informace: „V městě Vratislavě, v tisku Braumovských dědicův Jan Janke factor.“

Určení původu tohoto textu je opět důležitým východiskem pro podrobnější studium jeho jednotlivých nařízení a případné následné komparace s obdobnými zahraničními prameny. L. Matušíková spis nazvaný „Krátká však dostatečná správa neb naučení“ označuje za opis vyhotovený v rámci příprav k vytvoření jeho tiskové podoby.²⁵ Výsledky současného výzkumu však ukazují, že se s největší pravděpodobností jedná o český překlad textu vydaného tiskem ve zmíněné slezské Vratislavi pod názvem: „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht...“²⁶ Jedná se o blíže nedatovaný text o dvanácti stranách. Starší literatura uvádí jako odvozenou dataci tohoto díla rok 1680.²⁷

²² NA, SM, E 2/5, fol. 1r.

²³ Tamtéž (viz „täglich“). L. Matušíková uvádí, že v prvním ustanovení studovaného dokumentu byla stanovena týdenní perioda pro zaslání relací o počtu zemřelých osob. L. MATUŠÍKOVÁ. Mor, c. d., s. 237.

²⁴ NA, SM, sign. E 2/4, fol. 75r–88v. Text je na úvodních dvou foliích (75r–76r) přeškrtnut.

²⁵ L. MATUŠÍKOVÁ. „Kratka však dostatečna...“, c. d., s. 145.

²⁶ *Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht, Wie man bey jetziger umb die Schlesische Grüntzen grassirender Lager- oder Soldaten-Seuche sich zuverwahren, auch was vor Mittel, so jemand damit inficiret, zugebrauchen habe: Dem Lande und gemeinen Mann zum Besten in Druck heraus gegeben.* [Breslau, 1680].

²⁷ *Katalog der Druckschriften über die Stadt Breslau.* Breslau, 1903, s. 213. Zde rok 1680 uveden v hranatých závorkách.

Tisk se v Čechách dochoval opět ve vícečetném provedení. Jeden z výtisků je uložen v Národním archivu ve fondu Česká dvorská kancelář, a to hned za tiskem slezského „Neue Infections-Ordnung“ z roku 1680.²⁸ Další dva exempláře zmiňovaného vřatislavského tisku se dochovaly v Zemském archivu v Opavě ve fondu ústřední správy řádu Německých rytířů na Moravě a ve Slezsku, sídlící v Bruntále.²⁹ U exemplářů dochovaných v Zemském muzeu v Opavě tištěný titulní list rovněž neobsahuje žádný údaj o dataci, nicméně na jednom z exemplářů je rukou uvedena datace k roku 1705. S největší pravděpodobností se však jedná o nové publikování původního staršího textu, jak uvádí přiložený spis, což byla ostatně rozšířená praxe v raném novověku ve střední Evropě.

Nyní již k obsahu studovaného spisu. Je zde zmíněno riziko, které s sebou nese přesun vojáků vracejících se z pole do zimních ležení, neboť tito mohou roznášet nebezpečné nemoci. Ohrožení je autory spisu pocitováno o to více, že se již tyto nemoci dostaly prostřednictvím vojáků do slezských pohraničních oblastí sousedících s Polskem a mnoho obyvatel již bylo nakaženo.

Zbývá zodpovědět otázku, které nemoci jsou podle tohoto pramene roznášeny vojáky ve slezském pohraničí. Dejme prostor samotnému pramenu, který charakter nemocí zavlečených na slezské pomezí vojáky popisuje v úvodu následovně: „nějaké nemoci, a nebezpečné nakažení, totižto červenau nemoc, a všelijaké zlé, jedovaté a přichytlivé zimnice“.³⁰ Zimniční (resp. horečnaté) stavy jsou znovu zmíněny o několik řádků níže: „zlé a jedovaté zimnice /: kteréž se obyčejně uherské nemoci jmenují, ...“.³¹ Nicméně obě varianty textu zmiňují mezi jinými onemocněními rovněž „morové“ („morní“ apod.) nakažení. V úvodní pasáži prvního dílu se hovoří o „přichytlivých, jedovatých a morních zimnicích“.³²

²⁸ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

²⁹ Zemský archiv v Opavě (dále jako ZA Opava), Němečtí rytíři – ústřední správa velmistrovských statků na Moravě a ve Slezsku, Bruntál (dále jako ÚŠŘNR), inv. č. 312, kar. 45, nestr.

³⁰ Tamtéž, fol. 75r. Slezský originál vydaný tiskem v německém jazyce se vyslovuje následovně: „einige Krakckheiten / und gefährliche Seuchen / als die Rothe-Ruhr / und allerhand boese gifttge ansteckende Fieber...“. NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

³¹ NA, SM, sign. E 2/4, fol. 75v. Podle slezského originálu jsou tyto stavy popsány následovně: „ein solches boeses gifttiges Fieber / (welches man insgemein die Ungarische Kranckheit nennet) / ...“. NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

³² Tamtéž, SM, sign. E 2/4, fol. 76r. V německy psaném originále uvedeno následovně: „... ansteckenden / gifttigen und pestilentialischen Fiebern...“. NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

Je patrné, že přelom 70. a 80. let 17. století byl obdobím, kdy se země střední Evropy potýkaly s rizikem epidemiologické krize se vši vážností. Mimoto spisy uložené ve fondu Stará manipulace v Národním archivu hovoří velmi často o nebezpečí moru v letech 1677–1678, jehož výskyt je potvrzen v oblastech ležících na sever od Čech, především v Polsku.³³ Toto varování se objevuje ještě dříve, než bylo třeba vyhodnocovat situaci nastalou v Rakousku v souvislosti se zdejší epidemií v roce 1679.

Z hlediska námi přednostně uvažované problematiky, tedy pozadí vzniku medicínských normativních textů v prostoru střední Evropy, majících schválení či alespoň podporu vládnoucích (úředních) autorit, se jeví úvod a počáteční pasáže prvního dílu popisovaného dokumentu jako velmi podstatné. Úvodní řádky prvního dílu odkazují čtenáře na normativní text vydaný tiskem v roce 1680 ve Vratislavi, který je zde nazván „Řád nakažení“ („Infections-Ordnung“).³⁴

Zcela zřejmě se jedná o dokument „Der Hoch- und Löblichen Herren Fürsten und Stände im Hertzogthum Ober- und Nieder-Schlesien Neue Infections-Ordnung“ publikovaný dne 2. února 1680 a čítající 33 číslovaných stran (bez titulní strany).³⁵ Výsledky souběžně provedeného výzkumu prokázaly velmi silný dosah tohoto slezského infekčního řádu, přesahující hranice původní země a odehrávající se v rámci širokého časového odstupu od prvního data vydání. Byly nalezeny doklady, že to byl právě tento dokument, který se stal bezprostředním podkladem k vypracování návrhu morového řádu pro Království české v roce 1680.³⁶ Tím byly oslabeny názory dřívějších badatelů, že předlohou k sestavení konceptu českého morového řádu byl vídeňský infekční řád z roku 1679.³⁷

³³ Tamtéž, SM, sign. E 2/4, fol. 17r–24v.

³⁴ Tamtéž, fol. 76r. Dále viz NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

³⁵ *Der Hoch- und Löblichen Herren Fürsten und Stände im Hertzogthum Ober- und Nieder-Schlesien Neue Infections-Ordnung*. Breslau 1680. V českých archivech a knihovnách dochována řada exemplářů. Viz např. NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751. Pro bližší seznámení se slezským „Neue Infections-Ordnung“ z roku 1680 viz P. JIRKOVÁ. Ustanovený řád, c. d., s. 41–48.

³⁶ P. JIRKOVÁ, Ustanovený řád, c. d., s. 36–37, 39–48.

³⁷ Lenka MATUŠÍKOVÁ. Návrh infekčního řádu pro Čechy při ohrožení morem v roce 1680. In Libor GOTTFRIED (ed.). *Sborník prací k sedmdesátým narozeninám Dr. Karla Beránka*. Praha, Národní archiv, 1996, s. 84–93 (zvláště s. 84). ISBN 80-85475-30-8; L. MATUŠÍKOVÁ. Mor, c. d., s. 235. Citace tištěného originálu infekčního řádu pro Vídeň z roku 1679 je následující: „Der Römischen Kayserlichen, auch zu Hungarn und Böhaimb etc. Königlichen Majestätt, Leopoldi des Ersten etc. Ertz-Hertzogen(s) zu Oesterreich etc. Unsers allergnädigsten Herrn. Neüe Infections-Ordnung Wien, 1679.“

Odkaz, který je na slezský „Neue Infections-Ordnung“ uveden v tištěném dokumentu „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht“, tedy není vzhledem k dosahu jmenovaného slezského infekčního řádu překvapující. Nicméně zajímavý je kontext, ve kterém je zmínka o slezském „Neue Infections-Ordnung“ uvedena. Autoři studovaného dokumentu popisují slezský infekční řád jako vhodný zdroj informací pro ty, kteří chtějí znát „dostatečný způsob a prostředky“, jak se bránit proti nakažení morem.³⁸ Text „Krátké však dostatečné správy“ ovšem pokračuje následovně: „Aby ale obecný člověk, který podotknutý Řád nakažení, spolu s připojenau, Medicínskau neb doctorskau radau, buďto dokonce nemá, aneb v též velikosti, a obšírnosti, tak dobře pochopiti nemůže, protož se jemu z lásky toto naučení vyhotovilo, ...“.³⁹ Máme zde krásný příklad toho, jak v podmínkách raného novověku „obecný lid“ reagoval na jistě dobře míněnou snahu a úsilí akademicky vzdělaných odborníků o co nejvěrnější postižení povahy konkrétní nemoci a od toho se odvíjejících medicínských postupů léčení.

Podobný vhléd do každodenní praxe zpřístupňuje též zmínka o skupině osob, kterým je sestavený spis určen přednostně. Autoři spisu zmiňují, že „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht“ je určen především pro lidi žijící ve větší vzdálenosti od měst a doktorů.⁴⁰ Z toho lze odvodit, že současníci si byli vědomi, že lékařská péče nebyla zdaleka v druhé polovině 17. století dostupná všem složkám obyvatelstva. Studovaný dokument nicméně nabízí další ukázkou, která opět ilustruje nepřehlédnutelným způsobem rozdíl mezi prostředím akademické medicíny a reálnými podmínkami, ve kterých se v období raného novověku nacházel „obecný lid“. „Však pro obšírnost věcí, jsau tu všelijaké zbytečné otázky a discursy učěných lidí, totižto o vlastnosti přirození, a způsobu též nemoci, jakož i o příběhu a effe[?]ti téhož se tu vynacházejícího jedu, pomínuté, ...“, osvětlují autoři textu povahu svých doporučení v závěrečné části úvodu.⁴¹

Jak již bylo zmíněno výše, studovaný spis je na úvodních dvou foliích vertikálně přeškrtnut. Citovaný úryvek, vyjadřující poměrně jasné stanovisko k otázce (ne)použitelnosti odborných lékařských textů pro „obecný lid“, je navíc horizontálně přeškrtnut, a to silnými tahy na každém řádku textu. Můžeme pouze spekulovat, zda v průběhu případné revize textu (podnikané možná kvůli úpravě textu pro jeho zveřejnění v českém prostředí) nebylo vyjádření na adresu vzdělaných lékařů některým ze současníků přece jen považováno za neuctivé.

³⁸ NA, SM, sign. E 2/4, fol. 76r.

³⁹ Tamtéž, fol. 76r–v.

⁴⁰ Tamtéž, fol. 75v.

⁴¹ Tamtéž, fol. 76r.

V českém překladu je dále uvedena fráze „všelijaké zbytečné otázky a discursy“, jejíž podoba v německy opsaném originálu („die weitlaeuftige Fragen und Discursen“) může být přeložena spíše jako „obšírné otázky a diskurzy“. ⁴² Nicméně vyjádření o zbytečnosti či nepotřebě vysoce odborných medicínských statí se nachází ve slezském originálu rovněž. Je zde zmíněna „unnoethiger Weitlaeuftigkeit“ takových spisů, tedy v překladu „zbytečná“, nebo „nepotřebná obšírnost“. ⁴³

Za úvodem studovaného spisu v českojazyčném provedení, který čítá celkem dvacet sedm textových stran, následuje čtyřdílný text. První díl se zabývá radami a léčivými, která mají pomáhat uchránit se nákazy. Druhý díl popisuje symptomy, které lze pozorovat na nakažené osobě v počátečních fázích onemocnění. Třetí díl nabízí způsoby léčení infikovaného člověka a závěrečný díl je věnován postupu, který je při péči o nemocné doporučen lékárníkům, felčarům a lazebníkům v místech, kde nepůsobí (vystudovaní) lékaři. Za čtvrtým dílem následuje část, v níž je popsáno složení různých léčivých prostředků sloužících k vyvolání dávení, podporujících pocení, posilujících srdce či sloužících jako ochrana před morem. Spis je zakončen několikařádkovým textem prosícím Boha o ochranu vlasti před morem, hladem a vojnou a dalším trestem od „trestající anděla“. ⁴⁴

Medicinisches Pest-Consilio (1680): odborné medicínské pojednání slezské provenience

Citovaný úryvek z předešle popisovaného dokumentu („Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht“) odkazuje kromě tištěného slezského infekčního řádu z roku 1680 také na text zde nazvaný jako „Medicinisches Consilium“. ⁴⁵ V české verzi dokumentu („Krátká však dostatečná správa“) je tento lékařský spis, na který se

⁴² Viz NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

⁴³ „Es sind aber darinnen die weitlaeuftige Fragen und Discursen der Gelehrten / von der Natur Eigenschafft / und Art dieser Kranckheit / auch die Beschaffenheit und Wesen / deß sich dabey befindenden Giffts / unnoethiger Weitlaeuftigkeit wegen / nicht angeruehrt worden / ...“. Tamtéž.

⁴⁴ Názvy čtyř po sobě jdoucích dílů jsou následující: „O Praeservati a bezpečnost[i]“, „O předcházejícím znamení též nemoci“, „O hojení též nemoci“, „Instructi pro apatykáře chirurgy a lazebníky v těch místech, kdež žádné doktoři, jenž jich místo zastávají mají, se nenacházejí“. Poté následuje část nabízející návody na přípravu jednotlivých léčiv, která je nazvaná: „Kdyby potřeba bylo, aby se nemocnému k dávení dalo může se k tomu jedno z posazených prostředkův k dávení dle libosti potřebovatí“. Tamtéž.

⁴⁵ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, nestr.

odkazuje, přeložen jako „Medicínská neb doctorská rada“).⁴⁶ Toto „Medicinisches Consilium“ mělo být dokonce publikováno zároveň se zmíněným slezskému infekčním řádem z roku 1680 a připojeno k němu.

Tato informace se potvrzuje v případě, když se podíváme blíže na originál slezského „Neue Infections-Ordnung“ (Vratislav, 1680).⁴⁷ Součástí vazby slezského infekčního řádu z roku 1680, dochovaného ve fondu Česká dvorská kancelář v Národním archivu, je skutečně navazující tištěný text lékařské povahy. Správný název tohoto dokumentu je následující: „Medicinisches Pest-Consilium, entworffen von denen BresBlauischen Physicis im Jahre Christi M. DC. LXXX“.⁴⁸ Podle titulního listu se jedná o soubor medicínských rad a opatření, který byl tiskem vydán ve Vratislavi v roce 1680. K sestavení tohoto díla se hlásí vratislavští lékaři, přičemž pod závěrem textu jsou podepsáni lékaři Gottfried Thilisch a Friedrich Ortlob.⁴⁸

Za titulním listem následuje 39 číslovaných stran vlastního textu rozděleného do dvou dílů. Řešení konkrétních situací, které přináší prevence před onemocněním či léčba již započaté nemoci, jsou popsána v jednotlivých očíslovaných kapitolách (paragrafech). První díl se věnuje ochranným prostředkům proti moru („Praeservation“). Druhý díl se zabývá léčením onemocnění („Curation“) a je zakončen výčtem a popisem symptomů. Oba díly jsou přitom děleny do kapitol (paragrafů) označených římskými číslicemi (I–XXXIV a I–XI). První i druhý díl je opatřen úvodem, na konci druhého dílu pak lze nalézt výše zmíněné závěrečné slovo vratislavských lékařů. Za vlastním textem „Pest-Consilia“ následuje třístránkový popis složení léčebných prostředků (resp. recepty na jejich přípravu ve zjednodušené podobě), s odkazy na čísla paragrafů, ke kterým se vztahují. Celé medicínské „Pest-Consilium“ uzavírají čtyři stránky s uvedenými taxami za jednotlivá léčiva.

Vzájemné sepětí obou děl („Neue Infections-Ordnung“ a „Pest-Consilium“) je jednoznačné především vzhledem ke stejné dataci tisku u příležitosti morového nakažení na přelomu 70. a 80. let 17. století. Nicméně oba texty mohly fungovat také samy o sobě.⁴⁹

⁴⁶ NA, SM, sign. E 2/4, fol. 76r–v.

⁴⁷ Důležitost tohoto dokumentu pro země habsburské monarchie v raném novověku, které se potýkaly s hrozbou morových epidemií, byla popsána výše.

⁴⁸ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751.

⁴⁹ Tamtéž, Sběrka patentů, pořad. č. 618, patent 14. 2.1680 (tisk, něm.). Zde viz dva dochované tištěné exempláře slezského infekčního řádu z roku 1680. Svazek uložený jako druhý v pořadí je tvořen pouze vlastním textem „Neue Infections-Ordnung“, bez navazujícího tištěného textu „Medicinisches Pest-Consilium“.

V místech, kde je v textu slezského infekčního řádu zmíněno použití léčiv a ochranných prostředků, se přímo odkazuje na „beygedruckte Consilium Medicum“.⁵⁰ V případě uceleného tisku vydaného ve Vratislavi v roce 1680 pro Slezsko tato informace dává přirozeně smysl. Jinak je tomu u „Ustanoveného řádu“, připravovaného v Praze v české místodržitelské kanceláři.⁵¹ V českém textu se na příslušných místech rovněž odkazovalo na tištěné slezské „Pest-Consilium“. Autorům českého konceptu přitom nelze upřít obrovskou snahu o co nejvěrnější překlad názvu slezského originálu.⁵² Překlad samotného textu „Pest-Consilia“ však pravděpodobně nebyl pořízen a ani jeho opis (tak jako v případě vídeňského „Neue Infections-Ordnung“) nebyl k českému návrhu morového řádu přiložen. Studium normativních pramenů (dochovaných pouze v rámci příslušné signatury ve fondu Česká dvorská komora) do této chvíle nebylo možné identifikovat onu „Medicínskau tištěnau radu“, na kterou odkazuje „Ustanovený řád“. Fakt, že se v konceptu českého morového řádu vyskytují odkazy na blíže nespecifikovaný text medicínského charakteru, totiž nebyl v dosavadní literatuře zabývající se rozbořem konceptu morového řádu pro Čechy reflektován.⁵³

V této souvislosti stojí ještě za zmínku, že v německé verzi návrhu morového řádu pro Čechy byla doslovně převzata terminologie slezského infekčního řádu, týkající se odkazu na „Pest-Consilium“.⁵⁴ Pouze v jednom případě byl název textu „Pest-Consilium“ škrtnut a upraven do podoby více korespondující s názvem používaným v české verzi návrhu morového řádu.⁵⁵

Pokusme se o zasazení dokumentu „Pest-Consilium“ do kontextu ostatních raně novověkých medicínských textů, které mohly (ale nutně nemusely) mít normativní povahu a bývaly vydávány s podporou či na žádost vládních (správních) oficiálních úřadů. Jistá vazba na dokument slezské provenience, zvaný „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht“, již byla zmíněna. Které prameny a zdroje však uvádí přímo „Pest-Consilium“? Na které autory odkazují fyzikové města Vratislavi, Gottfried Thilisch a Friedrich Ortlob? V předmluvě k prvnímu dílu vzpomínají hned na několik bývalých lékařů působících ve městě Vratislavi a rovněž na

⁵⁰ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751. Zde viz „Neue Infections-Ordnung“, s. 10, 17–18, 29.

⁵¹ Tamtéž, SM, sign. E 2/4, fol. 101r–148v.

⁵² Tamtéž, fol. 112r, 123v, 125r. Viz například fol. 123v. Původní znění ve formě „*Medicínskau tištěnau radu*“ bylo zde přepsáno na verzi „*předepsané lékařství a praeservativa neboližto proti takovému jedu zaopatření*“.

⁵³ L. MATUŠÍKOVÁ. Návrh, c. d.; J. PROKEŠ. Úřední antisemitismus, c. d.

⁵⁴ NA, SM, sign. E 2/4, fol. 199v (bod 19), 201v (závěrečný bod [33]), 220r (bod 3).

⁵⁵ Tamtéž, fol. 187r–v (bod 2): „*předepsané lékařství a praeservativa*“.

jejich morové řády a další spisy. Některé z těchto osobností byly v rámci raně novověkého medicínského světa velmi dobře známy i za hranicemi Slezska a před drahně dlouhým časem. Johannes Crato von Krafftheim (1519–1585), vratislavský rodák, který pobýval i v Čechách, působil mimo jiné jako dvorní lékař tří římskoněmeckých císařů.⁵⁶ „Pest-Consilium“ sice neodkazuje na jeho díla konkrétně, nicméně pro potřeby našeho výkladu si uvedme alespoň práci „Ordnung der Praeservation“, která vyšla tiskem v roce Cratova úmrtí (1585) ve Frankfurtu nad Mohanem.⁵⁷ Další díla, „Miscellanea Cratoniana Medica“ a „Trias Cratoniana Medica“, byla vydána tiskem v roce 1629 opět ve Frankfurtu nad Mohanem.⁵⁸ Mezi další vratislavské lékaře, kteří jsou v „Pest-Consiliu“ uvedeni, náleží Balthasar Schneider, Daniel Rindfleisch a Georg Ruhmbaum.⁵⁹ Zvláštní pozornost je věnována Michaelu Döringovi, včetně konkrétního odkazu na jeho dílo „Bericht: Wie man man sich in Infections-Gefaher nicht allein mit praeserviren / sondern auch curiren verhalten solle / ...“, vydané tiskem ve Vratislavi v roce 1626.⁶⁰ Připomeňme, že o čtyři leta později opět ve Vratislavi vyšla Döringova práce „Appendix oder Anhang zu dem auff eines ... Rathes der ... Stadt Breßlaw Verordnung im 1625“.⁶¹

V průběhu textu prvního i druhého dílu podávají dále autoři „Pest-Consilia“ reference vážící se k výzkumům a způsobu léčení dalších výrazných osobností z medicínského prostředí. Kromě častých odkazů na dílo Hippokratovo nás

⁵⁶ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751. Zde viz „Medicinisches Pest-Consilium“, s. 1.

⁵⁷ Johannes CRATO von Krafftheim. *Ordnung der Praeservation: Wie man sich zur zeit der Infection vormahren, Auch Bericht, wie die rechte Pestilentz erkandt, vnd curirt werden sol.* Frankfurt am Main, 1585.

⁵⁸ Johannes CRATO von Krafftheim. *Miscellanea Cratoniana Medica: Mischbling allerhand Artzneyischer Rath vnd Hilfsmittel. Auß den Schrifften/ Deß Edlen/ Hochgelehrten vnd Weitberühmten Herren Johann Crato von Krafftheim...* Frankfurt am Main, 1629; Johannes CRATO von Krafftheim. *Trias Cratoniana Medica. Drey außbüdinge Tractat/ deß Edlen/ Hochgelehrten/ und weitberühmten Herren Johann Crato von Krafftheim.* Frankfurt am Main, 1629.

⁵⁹ NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751. Zde viz „Medicinisches Pest-Consilium“, s. 1.

⁶⁰ Tamtéž. Správná citace této práce zní: Michael DÖRING. *Bericht, wessen man sich in bevorstehender Infections-Gefaber, nicht allein mit Praeserviren, sondern auch mit Curiren verhalten solle.* Breslau, 1626.

⁶¹ Michael DÖRING. *Appendix oder Anhang zu dem auff eines ... Rathes der ... Stadt Breßlaw Verordnung im 1625 Jahre wider die damalige Infection außgegangenen Berichte gehörig.* Breslau, 1630.

zajímá především okruh lékařů působících v 16. a 17. století v prostoru střední Evropy i jinde.⁶² Při výkladu specifických jevů, nálezů a způsobů léčení (uspořádaných do jednotlivých kapitol) autoři studovaného dokumentu několikrát odkazují na zmíněného vratslavského lékaře Michaela Döringa. Například v kapitole v prvním díle o užívání amuletů proti moru je Döring vzpomínán proto, že amulety poměrně často doporučoval proti nakažení morem.⁶³ Na jiném místě je zase připomenut nápoj z datlí, který byl Döringem podle příkladu Cratona doporučován při pomatení a halucinacích.⁶⁴

Mezi zmínky „Pest-Consilia“ zvláště hodné pozornosti náleží ty, které odkazují na konkrétní morové epidemie, spolu s jejich komentátory.⁶⁵ Připomenuta jsou tak horečnatá (zimniční) epidemická onemocnění, která se vyskytovala v letech 1622 a 1629 v Benátkách, o nichž podal zprávy Valenza.⁶⁶ Morová nákaza, která v roce 1634 napadla nizozemské město Nijmegen, byla zase popsána lékařem zvaným Dimerbroccius.⁶⁷ Známy anglický lékař Nathaniel Hodges (1629–1688) a jeho zkušenosti z tzv. velkého londýnského moru v roce 1665 jsou ve studovaném dokumentu rovněž zmíněny. A naposledy, jak upozorňují autoři „Pest-Consilia“, je zvláště připomenuta časově nejbližší morová epidemie, která zasáhla v roce 1679 Vídeň a o níž podává zprávy Paul de Sorbait (1624–1691).⁶⁸

Při popisu smrtelných příznaků morem onemocnělého pacienta se kromě Hippokrata odkazuje také na výzkumy Helmonta nebo zmíněného Dimerbroccia a dalších.⁶⁹ Rovněž italský lékař Valenza je v textu „Pest-Consilia“ vzpome-

⁶² Text „Pest-Consilia“ odkazuje na Hippokrata například zde: NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751. Zde viz „Medicinisches Pest-Consilium“, s. 16, 19, 25, 27 atd.

⁶³ Tamtéž, s. 9.

⁶⁴ Tamtéž, s. 33.

⁶⁵ Tamtéž, s. 19.

⁶⁶ Nejspíše Davide VALENZA *Ligulejo aforistico, ovvero promptuario metodico di preservazione et curazione etc.* Venezia, 1656.

⁶⁷ Isbrand van Diemerbroeck (1609–1674), nizozemský lékař a autor díla *Tractatus de peste* z roku 1665. Isbrand van DIEMERBROECK. *Tractatus de peste in quatuor libros distinctus, truculentissimi morbi historiam ratione et experientia confirmatam exhibens.* Amsterdam, 1665. August HIRSCH (ed.). *Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker.* II. sv. Wien/Leipzig, 1885, s. 182–183; K. ČERNÝ, Mor, c. d., s. 38, 75–76, 120–121, 337, 373, 417.

⁶⁸ Viz text „Pest-Consilia“: NA, ČDK, inv. č. 927, sign. IV L 2, kar. 751, s. 19.

⁶⁹ Tamtéž, s. 27. Jean-Baptiste van Helmont (1577 nebo 1579–1644) byl slavný lékař a chemik, rodák z Bruselu.

nut minimálně ještě jednou, stejně jako vídeňský lékař Paul de Sorbait.⁷⁰ Autoři „Pest-Consilia“, lékaři Thilisch a Ortlob, uvádějí také konkrétní vazbu na české medicínské prostředí. Zmíněn je zde „Dobrizenszky“, jako věhlasný profesor z Prahy, a jeho dílo „Praeservativum Universale Naturale“.⁷¹ Nepochybně se jedná o J. J. V. Dobřenského z Černého Mostu (1623–1697), jemuž v jezuitské tiskárně v Praze roku 1679 vyšlo citované dílo.

Závěr

V závěrečném shrnutí výsledků provedené analýzy tři textů lékařského charakteru, u nichž lze prokázat vztah k soudobým správním úřadům a institucím, porovnáme tyto prameny z hlediska jejich obsahu a zaměření. V centru pozornosti bude míra začlenění jednotlivých složek (lékařské, „politické“, historické či duchovní), které byly při psaní raně novověkých spisů autory zohledněny.

V případě slezského „Pest-Consilia“, sestaveného vratislavskými lékaři Thilischem a Ortlobem, převažuje jednoznačně medicínský charakter práce. Svědčí o tom zasvěcený výklad léčebných praktik a výčet doporučených léčiv (včetně návodů na jejich přípravu), což je doprovázeno příslušnými odbornými výrazy mimo jiné též v latinském znění. Poměrně hojně jsou zde citovány soudobé lékařské autority a jejich postupy a zkušenosti v případě konkrétních zdravotních obtíží. Tyto odkazy jsou zde použity vždy účelně a s velkou mírou přesnosti. Naopak zde nenajdeme ustanovení, která by se věnovala způsobu uspořádání „veřejného“ („politického“) života v případě ochromení země morovou epidemií. Slezské správní úřady i zemská vláda si však byly vědomy vysoké důležitosti takových norem. O tom svědčí svazek „Neue Infections-Ordnung“ vytištěný roku 1680 ve Vratislavi, jehož součástí bylo ve formě přívazku právě „Pest-Consilio“ popisované ve studii.

Výrazně „politické“ zaměření najdeme naopak v pojednání, které za účelem prevence a případné léčby zhotovili zemští lékaři a chirurgové Království českého na popud císaře Leopolda I. V souvislosti se vznikem tohoto pramene byl ve studii nabídnut pohled odlišný od závěrů výzkumů některých domácích badatelů. Podle mého názoru doporučení zemských lékařů a chirurgů nebyla sestavena podle ustanovení uvedených v návrhu morového řádu pro Čechy připravovaném v roce 1680.

⁷⁰ Tamtéž, s. 34, 38.

⁷¹ Tamtéž, s. 13. Jakub Jan Václav DOBŘENSKÝ z Černého Mostu. *Praeservativum Universale Naturale Avgstissimo Romanorum Imperatori Leopoldo I. ...* . Praha, 1679.

Zajímavý příklad recepce raně novověkých textů v rámci zemí habsburské monarchie byl doložen v případě dokumentu „Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht...“. Tištěný dokument slezské provenience, u něhož je odvozené datum vzniku stanoveno zhruba k roku 1680, byl převzat českými úřady, které iniciovaly jeho doslovný překlad do češtiny („Krátká však dostatečná správa...“). Dokument je dochován v rukopisné podobě mezi spisy české místodržitelské kanceláře ve fondu Stará manipulace v Národním archivu. V předložené studii tak byl představen alternativní pohled na původ tohoto dokumentu, než je tomu u předchozích badatelů, kteří jej považují za opis určený pro výtisk a publikování. U tohoto dokumentu, ať jej studujeme ve verzi německy psaného originálu či v jeho českém překladu, sledujeme zejména lékařské zaměření na problematiku boje proti moru. „Politické“, historické nebo duchovní souvislosti tady nemají větší odezvu, také to zřejmě nebyl účel sestavení těchto doporučení. Charakter navrhaných postupů léčby a preventivních opatření odpovídá těm znalostem, rozhledu a možnostem, která lze očekávat u méně vzdělané a zámožné složky raně novověké populace. Na příkladu konkrétních citací z tohoto pramene bylo ukázáno, jak kriticky se text vymezuje vůči akademicky pojatým lékařským pojednáním, které byly ve Slezsku publikovány.

Summary

The final summary of the results of the implemented analysis of three texts of a medical nature in which relation to the contemporary administrative authorities and institutions can be proven compares the selected sources in terms of their content and focus. This comparison is carried out with regard to the extent to which the individual constituents (medical, ‘political’, historical or spiritual) are incorporated in these texts.

In the case of the Silesian ‘Pest-Consilium’, the medical nature of work unambiguously prevails. This can be supported by a privy interpretation of medical practises and an enumeration of recommended pharmaceuticals (including production manuals) accompanied by relevant professional terms in Latin. Conversely, a strongly ‘political’ focus can be found in a treatise created by the provincial physicians and surgeons of the Czech Kingdom at the request of the emperor Leopold I for prevention and possible treatment purposes. In relation to the creation of this source, a view different from the research conclusions of certain domestic explorers has been provided in the study. An interesting example of the reception of the texts of early modern times has been stated in the document ‘Kurtzer Doch gnugsamer Unterricht...’. The printed document of the Silesian provenance has been taken over by Czech authorities, which have initiated its literal translation into Czech (‘Krátká však dostatečná zpráva’).

In this case, the paper also offers an alternative opinion on the origin of this document.

Author's address:
Národohospodářský ústav AV ČR, v.v.i.
(společné pracoviště CERGE-EI)
Politických vězňů 7
111 21 Praha 1

RECENZE

Thomas Söderqvist (ed.). The History and Poetics of Scientific Biography. London and New York, Routledge, 2007, XV + 270 s. ISBN 978-0-7546-5181-9*

Ač je recenzovaná kniha staršího data, jistě si zaslouží pozornost mezi čtenáři DVT. Biografie vědců patří k dlouhodobě stabilním žánrům v rámci disciplíny dějin vědy. Do jeho genealogie patří jak antické životy filozofů, tak životopisy raně novověkých „přírodních filozofů“ až po rozsáhlou produkci devatenáctého a první poloviny dvacátého století. I v současné době je tento žánr živým polem vědecké práce, který nejenže se zabývá stále mladšími generacemi vědců, ale také reflektuje vlastní historii.

Příkladem odborného setkání zaměřeného na dějiny žánru vědecké biografie (scientific biography) byl seminář, který uspořádal Thomas Söderqvist v roce 2002 v konferenčním centru Magleas v Dánsku. Programový výbor složený z profesorů britských univerzit a budoucího editora sborníku Söderqvista vybral účastníky semináře zaměřeného na dějiny životopisného psaní o vědcích a o vědě, jehož výsledkem byl mimo jiné recenzovaný sborník *The History and Poetics of Scientific Biography*. Přestože sborníky z konferencí nemají často příliš vysokou kvalitu, tento stojí podle mého názoru za pozornost odborné veřejnosti.

* Tento výstup vznikl v rámci projektu Historie — klíč k pochopení globalizovaného světa: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti: biografie jako předmět historického výzkumu, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2017.